

Տերմինների բառարան

Այս տերմինաբանական բառարանը մշակվել է ՄԱԿ-ի կողմից՝ տվյալ ոլորտի այլ մասնագետների համագործակցությամբ եւ իրենից ներկայացնում է տարերային աղետների ռիսկի նվազեցման հիմնական սահմանումները: Սրա հիմնական նպատակն է ապահովել փոխըմբռնում տվյալ խնդրի վերաբերյալ: Բառարանը նախատեսված է մասնագետների, իշխանությունների եւ լայն հասարակության օգտագործման համար:

Թույլատրելի ռիսկ

Վնասի մակարդակ, որը հասարակությունը կամ հանրությունը համարում է ընդունելի՝ հաշվի առնելով առկա սոցիալական, տնտեսական, քաղաքական, մշակութային, տեխնիկական եւ էկոլոգիական պայմանները: Ինժեներական տերմինաբանության մեջ թույլատրելի ռիսկն օգտագործվում է կառուցվածքային եւ ոչ կառուցվածքային բնույթի միջոցառումների գնահատման համար, որոնք ձեռնարկվում են հնարավոր վնասը նվազեցնելու համար, ու մատնացույց է անում բնակչության եւ ունեցվածքի անվտանգության ապահովման մակարդակը՝ համաձայն ընդունված նորմերի կամ «համընդհանուր» փորձի, որն ի թիվս այլ հանգամանքների՝ հիմնվում է սպառնալիքի առաջացման հավանականության վրա:

Կենսաբանական վտանգ

Օրգանական ծագման կամ կենսաբանական տարածիչներով պայմանավորված գործընթացներ՝ ներառյալ ախտածին միկրոօրգանիզմների, թույների, կենսաբանական ակտիվ հիմքերի (նյութերի) ներգործությունը, որոնք կարող են հանգեցնել մահվան կամ մարմնական վնասվածքների, ունեցվածքի կորստի, սոցիալական ու տնտեսական ցնցումների եւ էկոլոգիայի վատացման: Կենսաբանական վտանգի օրինակներ են համաճարակային հիվանդությունների բռնկումները, կենդանիների ու բույսերի վարակումը, միջատների հարձակումը (արշավները) եւ մակաբույծներով վարակումը:

Շինարարական նորմեր

Կարգադրություններ եւ կանոններ, որոնք կարգավորում են ցանկացած շենքի ու շինության նախագծումը, շինարարությունը, նյութերը, փոփոխություններն ու բնակեցումը՝ մարդկանց անվտանգությունն ու բարեկեցությունն ապահովելու նպատակով: Շինարարական նորմերը ներառում են ինչպես տեխնիկական, այնպես էլ գործառնական չափանիշներ:

Կարողություն (ներուժ, պոտենցիալ)

Բնակչության, հասարակության կամ կազմակերպության բոլոր ուժերի ու ռեսուրսների համատեղում, որը կարող է նվազեցնել ռիսկի աստիճանը կամ աղետի հետեւանքները: Կարողությունը կարող է ներառել ֆիզիկական, ինստիտուցիոնալ, սոցիալական կամ տնտեսական հնարավորություններ, ինչպես նաեւ որակավորված անձնակազմ կամ կոլեկտիվ հատկություններ, ինչպիսիք են առաջնորդումն ու կառավարումը: Կարողությունը կարելի է բնութագրել նաեւ որպես ընդունակություն:

Կարողությունների (ներուժի, պոտենցիալի) կառուցում

Մարդկային հմտությունների, հասարակության կամ կազմակերպությունների սոցիալական ենթակառուցվածքների զարգացմանն ուղղված ջանքեր, որոնք անհրաժեշտ են ռիսկի մակարդակը նվազեցնելու համար: Լայն իմաստով կարողությունների (պոտենցիալի) կառուցումը ենթադրում է ինստիտուցիոնալ, ֆինանսական, քաղաքական եւ այլ ռեսուրսների զարգացում, ինչպիսիք են հասարակության տարբեր խմբերի ու մակարդակների տեխնոլոգիան:

Կլիմայի փոփոխություններ

Որոշակի տեղանքի կամ շրջանի կլիման փոխվում է, եթե երկար ժամանակի (սովորաբար տասնամյակների կամ ավելի երկար ժամանակաշրջանի) ընթացքում նկատվում է վիճակագրական տվյալներով արձանագրված միջին չափորոշիչների նշանակալի փոփոխություն կամ տվյալ տեղանքի կամ շրջանի կլիմայի ընդհանուր անկայունություն: Կլիմայի փոփոխությունը կարող է պայմանավորված լինել բնական գործընթացներով կամ մթնոլորտի ու հողօգտագործման անընդհատ մարդածին փոփոխություններով: Ուշադրություն դարձրեք, որ ՄԱԿ-ի կլիմայի փոփոխությունների մասին կոնվենցիայում «կլիմայի փոփոխություններ» արտահայտությունն ավելի նեղ իմաստ ունի, քանի որ այնտեղ ներառված են միայն այն փոփոխությունները, որոնք ուղղակի կամ անուղղակի ձևով կապված են մարդու գործունեության հետ:

Հաղթահարման կարողություններ (ներուժ, պոտենցիալ)

Միջոցներ, որոնց օգնությամբ մարդիկ եւ կազմակերպություններն օգտագործում են իրենց ունեցած ռեսուրսներն ու հնարավորությունները՝ հաղթահարելու բացասական հետեւանքները, որոնք կարող են աղետի հանգեցնել: Ընդհանուր առմամբ՝ խոսքը վերաբերում է ռեսուրսների կառավարմանը՝ ինչպես նորմալ ռեժիմում, այնպես էլ ճգնաժամների ընթացքում կամ անբարենպաստ պայմանների դեպքում: Հաղթահարման կարողությունների ամրապնդումը սովորաբար բարձրացնում է բնական ու տեխնածին սպառնալիքների հետեւանքներին դիմակայելու ունակությունը:

Պատասխան միջոցներ

Ցանկացած միջոցներ՝ ուղղված տարերային աղետների ռիսկի նվազեցմանն ու հակազդեցությանը: Դրանք գլխավորապես իրենց մեջ ներառում են ինժեներական (կառուցվածքային) բնույթի միջոցներ, սակայն կարող են ընդգրկել նաեւ ոչ կառուցվածքային միջոցներ ու մեթոդներ, որոնք մշակվել եւ կիրառվում են բնական սպառնալիքների կամ դրանց հետ կապված էկոլոգիական ու տեխնածին աղետների անբարենպաստ հետեւանքները սահմանափակելու կամ դրանցից խուսափելու համար:

Աղետ

Համակեցության կամ հասարակության գործառույթների լուրջ խախտում, որը կարող է հանգեցնել լայնածավալ մարդկային, նյութական, տնտեսական, էկոլոգիական կորուստների, որոնք գերազանցում են տուժած համակեցության կամ հասարակության՝ դրանք սեփական ռեսուրսներով հաղթահարելու ընդունակությունը: Ռիսկի պայմաններում աղետը գործընթացի գործառույթներից մեկն է: Այն ծագում է սպառնալիքի, խոցելության եւ թույլ կարողությունների կամ ռիսկի բացասական հետեւանքները նվազեցնելուն ուղղված ջանքերի թուլութունը համադրելու արդյունքում:

Տարերային աղետների ռիսկի կառավարում

Վարչական որոշումների, քաղաքական որոշումների իրականացման ընթացքում կազմակերպական ու օպերատիվ ունակությունների եւ հմտությունների, ռազմավարությունների եւ բնական սպառնալիքների ու դրանց հետ կապված տեխնածին ու էկոլոգիական աղետների ազդեցության նվազեցման ընթացքում հասարակության կամ համակեցության հաղթահարման կարողությունների կիրառման պարբերական գործընթաց: Այն ընդգրկում է գործունեության բոլոր ձեւերը՝ ներառյալ կառուցվածքային եւ ոչ կառուցվածքային բնույթի, որոնք ուղղված են սպառնալիքների անբարենպաստ հետեւանքներից խուսափելուն (կանխարգելում) կամ սահմանափակմանը (հետեւանքների մեղմում եւ պատրաստվածություն):

Տարերային աղետների ռիսկի նվազեցում

Տարրերի հայեցակարգային կառուցվածք՝ հասարակության մեջ տարերային աղետներից խոցելիությունը նվազագույնի հասցնելու հնարավորության եւ ռիսկի նվազեցման հաշվով, որպեսզի կայուն զարգացման ընդհանուր ենթատեքստում խուսափեն (կանխարգելեն) կամ սահմանափակեն (հետեւանքների մեղմում եւ պատրաստվա-

ծություն) սպառնալիքների անբարենպաստ ազդեցությունը: Տարերային աղետների ռիսկի նվազեցման հայեցակարգը բաղկացած է հետևյալ գործողություններից՝

- ռիսկի ընկալում եւ զնահատում՝ ներառյալ սպառնալիքների, խոցելիության եւ կարողությունների վերլուծությունը.
- գիտելիքների ընդլայնում՝ ներառյալ կրթությունը, ուսուցումը, հետազոտություններն ու իրազեկումը.
- հասարակական պարտավորություններ ու ինստիտուցիոնալ կառուցվածքներ՝ ներառյալ կազմակերպական, քաղաքական, օրենսդրական եւ հասարակական բնույթի միջոցները.
- որոշակի միջոցների կիրառում՝ ներառյալ էկոլոգիական կառավարումը, հողօգտագործումն ու քաղաքային պլանավորումը, կարելոր օբյեկտների պաշտպանությունը, գիտության տեխնոլոգիայի օգտագործումը, համագործակցությունն ու ցանցերի ստեղծումը, ֆինանսական գործիքները.
- վաղ ազդարարման համակարգ՝ ներառյալ կանխատեսումը, կանխարգելումը, պատրաստվածությունը եւ արձագանքումը:

Վաղ ազդարարում

Կոնկրետ ինստիտուտների աջակցությամբ ժամանակին ու արդյունավետ տեղեկատվությամբ ապահովում, որը տվյալ սպառնալիքին ենթակա անձանց թույլ կտա ձեռնարկել այնպիսի գործողություններ, որոնք կօգնեն խուսափել այդ սպառնալիքից կամ նվազեցնել դրա առաջացման ռիսկը եւ պատրաստվել արդյունավետ արձագանքմանը: Վաղ ազդարարման համակարգերն ընդգրկում են գործողությունների հետևյալ հաջորդականությունը՝

- սպառնալիքի ճանաչում եւ քարտեզագրում.
- սպասվող իրադարձության կանխատեսում եւ մոնիթորինգ.
- տվյալների մշակում.
- քաղաքական իշխանության ու բնակչության տեղեկացում (ազդարարում).
- սպառնալիքին ի պատասխան ժամանակին ու համարժեք գործողությունների իրականացում:

Էկոհամակարգ

Որպես մեկ ամբողջություն գործող եւ իրենց ֆիզիկական միջավայրի հետ փոխգործակցող կենդանի օրգանիզմների բարդ փոխհարաբերությունների շարք: Էկոհամակարգի սահմանները վիճելի են ու կախված հետազոտության կամ հետաքրքրության բուն նպատակից: Այսպիսով՝ էկոհամակարգի չափերը կարող են տատանվել շատ փոքրից մինչեւ այնպիսիք, ինչպիսին ինքը Երկիր մոլորակն է:

Հարավային օվկիանոսի Էլ Նինյո կոչվող տատանումները

Արեւադարձային շրջանում Խաղաղ օվկիանոսի եւ մթնոլորտի բարդ փոխազդեցություն, որն աշխարհի տարբեր մասերում հանգեցնում է օվկիանոսային եւ եղանակային պայմանների անկանոն փոփոխությունների, հաճախ ուղեկցվում է նշանակալի ազդեցությամբ՝ ներառյալ բնակչության ծովային միջավայրի եւ տեղումների բաշխման ռեժիմի փոփոխությունները, ջրհեղեղները, երաշտներն ու փոթորիկները:

Էլ Նինյոն նշանակում է ջերմաստիճանի զգալի բարձրացում էկվադորի ափի երկայնությամբ, Պերուի, Չիլիի հյուսիսային հատվածի եւ Խաղաղ օվկիանոսի արեւելյան հատվածի լայնությամբ այն ժամանակ, երբ հարավային մասում տատանումները ենթադրում են տեղումների ու մթնոլորտային ճնշման գլոբալ փոփոխություններ: Լա Նինյոյան Էլ Նինյոյի հակապատկերն է: Այս երկուսի յուրաքանչյուր դրսևւորում սովորաբար տեւում է մի քանի սեզոն:

Կառավարում արտակարգ իրավիճակներում

Ռեսուրսների կառավարում եւ կազմակերպում, պատասխանատվություն արտակարգ իրավիճակի բոլոր առումների՝ հատկապես պատրաստվածության, արձագանքման եւ վերականգնման համար: Կառավարումն արտակարգ իրավիճակներում ենթադրում

է պետական, հասարակական ու մասնավոր կազմակերպությունների բնականոն աշխատանքն ապահովելու համար մշակված պլանների, կառուցվածքների ու մեխանիզմների առկայություն, որոնք համակողմանի ու համակարգված կարծազանքեն արտակարգ իրավիճակի բոլոր պահանջներին:

Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատում

Որել է նոր գործոնի, որը կարող է խախտել ընթացիկ էկոլոգիական հավասարակշռությունը, շրջակա միջավայրի վրա ազդեցությունը գնահատելու նպատակով իրականացված ուսումնասիրություն: Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատումը քաղաքական գործիք է, որն անհրաժեշտ է միջոցառումների էկոլոգիական ազդեցությունը վերլուծության ենթարկելու եւ տվյալներ ներկայացնելու համար՝ մտահղացման ծագման պահից մինչեւ որոշման իրականացումը: Այն լայնորեն կիրառվում է զարգացման ոլորտում իրականացվող ազգային ծրագրերում եւ միջազգային նախագծերում: Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատումը պետք է ներառի ռիսկի մանրամասն գնահատումը եւ առաջարկի այլընտրանքային որոշումներ ու տարբերակներ:

Շրջակա միջավայրի վատացում (դեգրադացիա)

Շրջակա միջավայրի՝ սոցիալական ու էկոլոգիական նպատակների ու պահանջմունքների բավարարման ընդունակության նվազեցում:

Հնարավոր ազդեցությունը կարող է տարբեր լինել: Այն կարող է հանգեցնել խոցելիության, բնական սպառնալիքների հաճախականության ու ուժգնության աճի: Առանձին օրինակներ ընդգրկում են հողի դեգրադացիան, անտառազրկումը, անապատացումը, անտառային հրդեհները, կենսաբանական բազմազանության կորուստը, հողի, ջրի եւ օդի աղտոտումը, կլիմայի փոփոխությունները, ծովի մակարդակի բարձրացումը եւ օզոնային շերտի քայքայումը:

Կանխատեսում

Ապագա իրադարձության ծագման որոշակի պնդում կամ վիճակագրական գնահատական (ՅՈՒՆԵՍԿՕ): Կախված կիրառության ոլորտից՝ այս բառը տարբեր նշանակություններ ունի:

Երկրաբանական սպառնալիք

Բնական գործընթացներ կամ երեւույթներ, որոնք կարող են հանգեցնել մահվան կամ մարմնական վնասվածքների, նյութական վնասի, սոցիալական եւ տնտեսական ցնցումների կամ շրջակա միջավայրի վիճակի վատացման: Երկրաբանական սպառնալիքներն ընդգրկում են տեկտոնական բնույթի ներքին գործընթացները, ինչպիսիք են երկրաշարժերը, երկրաբանական ճեղքվածքները, ցունամին, հրաբուխների գործունեությունն ու ժայթքումը, ինչպես նաեւ արտաքին գործընթացները, ինչպիսիք են զանգվածների շարժումները՝ սողանքներ, փլուզումներ, քարաթափումներ ու ձնահյուսեր, երկրի մակերեւույթի փլուզումներ ու բոլոր հնարավոր տեսակների հեղեղային հոսքեր: Ըստ ծագման ու ազդեցության երկրաբանական սպառնալիքները կարող են լինել՝ եզակի, հաջորդական կամ միագումար:

Աշխարհագրական տեղեկատվական համակարգեր (ԳԻՍ)

Տվյալների ընթացիկ բազան եւ տարածական վերարտադրությունը համադրող վերլուծություն, որ արդյունքներն ամենից հաճախ ներկայացվում են քարտեզների տեսքով: Առավել մանրամասն սահմանումը նշանակում է համակարգչային ծրագրեր, որոնք ստեղծված են երկրի վերաբերյալ տվյալների հավաքման, պահպանման, ստուգման, ամբողջացման, վերլուծության ու ներկայացման համար՝ հաշվի առնելով տարածական կողմնորոշիչները: Աշխարհագրական տեղեկատվական համակարգերն ավելի հաճախ օգտագործվում են սպառնալիքների ու խոցելիության քարտեզավորման, տարերային աղետների ռիսկի կառավարման վերլուծության եւ կիրառման համար:

Ջերմոցային գազ

Ջրի գոլորշիներ, ածխածնի երկօքսիդ, մեթան, քլորֆտորածխածնային գազ եւ հիդրոքլորֆտորածխածին պարունակող գազ, որը կլանում եւ կրկնակի արձակում է ջերմային ճառագայթում՝ տաքացնելով երկրի մակերեսույթն ու նպաստելով կլիմայի փոփոխությանը:

Սպառնալիք

Հնարավոր ավերիչ ֆիզիկական իրադարձություն, երեսույթ կամ մարդու գործունեություն, որը կարող է հանգեցնել մահվան կամ մարմնական վնասվածքների, նյութական վնասի, սոցիալական եւ տնտեսական ցնցումների կամ շրջակա միջավայրի վիճակի վատացման: Սպառնալիքները կարող են ունենալ թաքնված բնույթ, այսինքն՝ վտանգ ներկայացնել ապագայում, ինչպես նաեւ կարող են ունենալ տարբեր ծագում՝ բնական (երկրաբանական, հիդրոոդերեուլոթաբանական եւ կենսաբանական) կամ մարդու գործունեության հետեւանքով առաջացած (շրջակա միջավայրի վիճակի վատացում եւ տեխնոլոգիական աղետներ): Ըստ ծագման եւ ազդեցության՝ սպառնալիքները կարող են լինել եզակի, հաջորդական կամ միագումար: Յուրաքանչյուր սպառնալիք բնութագրվում է տեղայնացմամբ, ուժգնությամբ, հաճախականությամբ եւ հավանականությամբ:

Սպառնալիքի վերլուծություն

Սպառնալիքի բացահայտում, ուսումնասիրություն եւ մոնիթորինգ՝ դրա պոտենցիալը, առաջացումը, բնութագրերն ու վարքը որոշելու նպատակով:

Հիդրոոդերեուլոթաբանական սպառնալիքներ

Մթնոլորտային, հիդրոլոգիական ու օվկիանոսագրական բնույթի բնական գործընթացներ կամ երեսույթներ, որոնք կարող են հանգեցնել մահվան կամ մարմնական վնասվածքների, նյութական վնասի, սոցիալական եւ տնտեսական ցնցումների կամ շրջակա միջավայրի վիճակի վատացման: Հիդրոոդերեուլոթաբանական սպառնալիքներն են՝ ջրհեղեղները, հեղեղային կամ ցեխի հոսքերը, արեւադարձային ցիկլոնները, ամպրոպներն ու կարկուտը, անձրեւները, փոթորիկները, ձնաբուքերն եւ այլ երեսույթները՝ երաշտ, անապատացում, անտառային հրդեհներ, ջերմաստիճանի տատանումներ, ավազե կամ փոշու փոթորիկներ, հավերժական ցուրտ, սառցե եւ ձնահյուսեր: Ըստ ծագման եւ ազդեցության՝ հիդրոոդերեուլոթաբանական սպառնալիքները լինում են եզակի, հաջորդական կամ միագումար:

Հողօգտագործման պլանավորում

Ֆիզիկական եւ սոցիալ-տնտեսական պլանավորման բնագավառ, որը որոշում է հողի օգտագործման տարբեր ձեւերի միջոցները, առավելությունները կամ սահմանափակումները՝ որոշումներ ընդունելիս հաշվի առնելով բնակչության տարբեր խմբերի վրա համապատասխան ներգործության կամ հասարակության շահերը: Հողօգտագործման պլանավորումը ներառում է ուսումնասիրություններ եւ քարտեզագրում, էկոլոգիական տվյալների վերլուծություն եւ սպառնալիքների գնահատում, հողի օգտագործման այլընտրանքային տարբերակների մշակում, տարբեր աշխարհագրական ու վարչական միավորների համար երկարաժամկետ ծրագրերի կազմում: Հողօգտագործման պլանավորումը կարող նպաստել տարերային աղետների հետեւանքների մեղմացմանն ու ռիսկի նվազեցմանը՝ դեմ լինելով խիտ բնակեցված շրջանների առաջացմանն ու վտանգավոր գոտիներում առանցքային նշանակության օբյեկտների շինարարությանը, վերահսկելով բնակչության խտությունն ու տարածքի վրա բաշխումը, սահմանելով տրանսպորտային, էներգետիկ, ջրային եւ կոյուղու կարեւոր ուղիներն ու շինությունները:

Հետեւանքների մեղմում

Կառուցվածքային եւ ոչ կառուցվածքային բնույթի միջոցներ՝ ուղղված բնական սպառնալիքների անբարենպաստ, շրջակա միջավայրի վիճակի վատացմանն ու տեխնածին աղետների հետեւանքների սահմանափակմանը:

Բնական սպառնալիքներ

Բնական գործընթացներ կամ երեւոյթներ, որոնք տեղի են ունենում կենսոլորտում եւ իրենցից ներկայացնում են հնարավոր ավերիչ իրադարձութիւններ: Բնական սպառնալիքները կարելի է դասակարգել ըստ ծագման, օրինակ՝ երկրաբանական, հիդրոօդերեւութաբանական եւ կենսաբանական: Սպառնալիքի բնույթ ունեցող իրադարձութիւնները կարող են տարբերվել մագնիտուդով, ուժգնութեամբ, հաճախականութեամբ, տեւողութեամբ, ազդեցութեան գոտով, առաջացման արագութեամբ, տարածական ու ժամանակային ընդգրկմամբ:

Պատրաստվածություն

Ժամանակին ձեռնարկված գործողութիւններ ու միջոցներ՝ սպառնալիքի ազդեցութեանն արդյունավետ արձագանքումն ապահովելու համար՝ ներառյալ ժամանակին ու արդյունավետ վաղ ազդարարումն ու վտանգավոր գոտուց մարդկանց եւ ունեցվածքի ժամանակին տարահանումը:

Կանխարգելում

Սպառնալիքի անբարենպաստ ազդեցութիւնից խուսափելու համար ձեռնարկվող եւ դրանց հետ կապված էկոլոգիական, տեխնոլոգիական ու կենսաբանական աղետները նվազագույնի հասցնելուն ուղղված միջոցներ: Սոցիալական ու տեխնիկական հնարավորութիւններից, ինչպէս նաեւ տնտեսական շահութաբերութիւնից կախված՝ կանխարգելիչ միջոցառումներում արված ներդրումներն արդարացված են տարերային աղետներից ավելի հաճախ տուժող շրջաններում: Հանրային իրազեկվածութեան եւ կրթութեան ենթատեքստում տարերային աղետների նվազեցման խնդրի եւ դրան համապատասխան վարքագծի նկատմամբ փոփոխութիւնը նպաստում է «կանխարգելման մշակութի» ստեղծմանը:

Հանրային իրազեկվածություն

Բնակչութեան տեղեկացման գործընթաց, ռիսկի եւ սպառնալիքների նկատմամբ սեփական խոցելիութիւնը նվազեցնելու միջոցների վերաբերյալ գիտակցութեան մակարդակի բարձրացում: Դա հատկապէս կարեւոր է պետական ծառայողների համար, որոնք աղետի դեպքում պատասխանատու են մարդկանց կյանքի եւ ունեցվածքի փրկութեան համար: Հանրային իրազեկման ապահովման ոլորտում իրականացվող միջոցառումները նպաստում են վարքագծի փոփոխութեանը եւ ռիսկի նվազեցման մշակութի ձեւավորմանը:

Հանրային տեղեկատվություն

Հետազոտութիւնների կամ ուսման ընթացքում ներկայացված կամ ստացած եւ հանրութեան շրջանում տարածման համար մատչելի տեղեկութիւններ, փաստեր ու գիտելիքներ:

Վերականգնում

Աղետից հետո ձեռնարկվող գործողութիւններ ու որոշումներ՝ տուժած բնակչութեան կենսապայմանները վերականգնելու կամ բարելավելու համար, միաժամանակ՝ ապահովելով ու աջակցելով այն անհրաժեշտ փոփոխութիւններին, որոնք ուղղված են ռիսկի նվազեցմանը: Վերականգնումը համարավորութիւն է տալիս մշակել ու կիրառել տարերային աղետների ռիսկի նվազեցման միջոցներ:

Օգնություն կամ արձագանքում

Օգնութեան տրամադրում եւ աջակցութիւն աղետի ժամանակ կամ դրանից անմիջապէս հետո՝ մարդկանց կյանքը փրկելու եւ տուժած բնակչութեան նվազագույն պահանջումները բավարարելու նպատակով: Օգնութիւնը կարող է ունենալ անհետաձգելի, կարճաժամկետ կամ շարունակական բնույթ:

Կայունություն

Հնարավոր վտանգին ենթակա համակարգի, հասարակության կամ կազմակերպության հարմարվելու ընդունակություն: Գործելու որոշակի մակարդակի հասնելու եւ այն պահպանելու համար համակարգը կամ հասարակությունը դիմադրություն է ցույց տալիս կամ ենթարկվում ձեւափոխության: Դա որոշվում է սոցիալական համակարգի ինքնակազմակերպման ընդունակությամբ՝ ուղղված դրա ունակությունների բարձրացմանը՝ հաշվի առնելով նախկինում տեղի ունեցած արտակարգ իրավիճակների փորձը եւ նպատակ ունենալով կատարելագործել եւ ուժեղացնել ռիսկի նվազեցման ու պաշտպանության միջոցները:

Վերազինում (կամ մոդեռնիզացիա)

Կառուցվածքների ուժեղացում՝ դրանք աղետների նկատմամբ ավելի դիմացկուն եւ կայուն դարձնելու նպատակով: Վերազինումը ենթադրում է նյութի ծավալը, ամրության գործակիցը, մաշվածությունը, բեռնվածությունն եւ ճկունությունը փոփոխելու հնարավորություն, ինչպես նաեւ կտրուկ փոփոխություններ, ինչպիսիք են էներգիան կլանող ամորտիզատորների կամ հիմքի վիբրոմեկուսացման համակարգերի ներդրումը: Վերազինման օրինակները ներառում են նաեւ քանու ուժգնությունը եւ աերոդինամիկական ծանրաբեռնվածության գործոնները կամ սեյսմակայուն գոտիներում կրող կառուցվածքների ամրացումը:

Ռիսկ

Կործանարար հետեւանքների կամ սպասվող կորուստների (զոհեր, վիրավորներ, ունեցվածքի կամ ապրելու միջոցներ կորուստ, տնտեսական ցնցումներ եւ շրջակա միջավայրին հասցված վնաս) հավանականություն՝ խոցելիության եւ բնական ու մարդածին սպառնալիքների փոխազդեցության հետեւանքով: Ավանդաբար ռիսկն արտահայտվում է «Ռիսկ = Սպառնալիք x Խոցելիություն» բանաձեւով: Երբ խոսքը խոցելիության ֆիզիկական առումների մասին է, որոշ դիսցիպլիններ ներառում են նաեւ ազդեցության հասկացությունը: Ֆիզիկական վնասի հավանականության արտահայտումից բացի՝ կարելու է հասկանալ, որ ռիսկը կարող է ստեղծվել ու գոյություն ունենալ սոցիալական համակարգի ներսում: Անհրաժեշտ է հաշվի առնել ռիսկի սոցիալական ենթատեքստը, ինչպես նաեւ այն, որ մարդիկ պարտադիր չէ, որ միատեսակ ընկալեն ռիսկը եւ դրա սկզբնապատճառները:

Ռիսկի գնահատում/վերլուծություն

Ռիսկի բնույթի ու աստիճանի որոշման մեթոդիկա՝ հնարավոր սպառնալիքների վերլուծության եւ խոցելիության գոյություն ունեցող պայմանների գնահատման եղանակով, որոնք կարող են հնարավոր վտանգ ներկայացնել կամ վնաս պատճառել մարդկանց, գույքին, գոյություն միջոցներին եւ շրջակա միջավայրին, որից նրանք կախված են: Ռիսկի գնահատման գործընթացը հիմնվում է սպառնալիքի տեխնիկական բնութագրերի որոշման (դրա տեղայնացման, ուժգնության, հաճախականության, հավանականության), ինչպես նաեւ դրա ֆիզիկական, սոցիալական, տնտեսական ու էկոլոգիական չափումների խոցելիության ու ազդեցության վերլուծության վրա: Ընդ որում՝ հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնել հաղթահարման կարողություններին՝ հաշվի առնելով ռիսկի տարբեր սցենարները:

Կառուցվածքային ու ոչ կառուցվածքային բնույթի միջոցներ

Կառուցվածքային բնույթի միջոցները վերաբերում են ցանկացած ֆիզիկական կառուցվածքի, որը նվազեցնում է սպառնալիքների հետեւանքները կամ թույլ է տալիս խուսափել դրանցից: Դրանք իրենց մեջ ներառում են անվտանգ եւ պաշտպանական օբյեկտների, ենթակառուցվածքների նախագծման ու կառուցման մեթոդներ: Ոչ կառուցվածքային բնույթի միջոցներն են օրենսդրությունը, իրազեկվածությունը, գիտելիքների ընդլայնումը, հասարակական մասնակցությունը, ինչպես նաեւ շահագործման փորձն ու մեթոդները՝ ներառյալ համատեղ գործողությունների ու տեղեկատվության տրամադրման մեխանիզմները, որոնք նպաստում են ռիսկի եւ դրա հետ կապված սպառնալիքների նվազեցմանը:

Կայուն զարգացում

Զարգացում, որը բավարարում է ներկա սերնդի պահանջները և միաժամանակ ռիսկի չի ենթարկում հետագա սերունդներին: Այն իր մեջ ընդգրկում է երկու առանցքային հասկացություն՝ «պահանջներ», մասնավորապես՝ մոլորակի աղքատ բնակչության պահանջները, որին անկասկած պետք է առաջնահերթություն տրվի, և «սահմանափակումներ»՝ կապված տեխնոլոգիայի վիճակի և շրջակա միջավայրի՝ ընթացիկ ու ապագա պահանջները բավարարելու ունակության վերաբերյալ սոցիալական կազմակերպման հետ (Բրուտոլանդի հանձնաժողով, 1987): Կայուն զարգացումը հիմնված է սոցիալ-մշակութային զարգացման, քաղաքական կայության և հանրնդիսանուր կանոնների, տնտեսական աճի ու էկոհամակարգի պահպանության վրա: Այս ամենը կապված է տարերային աղետների ռիսկի նվազեցման հետ:

Տեխնոլոգիական սպառնալիքներ

Վտանգավոր գործընթացներից, տեխնոլոգիական կամ արդյունաբերական աղետներից, ենթակառուցվածքներում տեղի ունեցած վթարներից կամ մարդու գործունեությունից բխող վտանգ, որը կարող է հանգեցնել մահվան, վնասվածքների, նյութական կորստի, սոցիալական և տնտեսական ցնցումների ու շրջակա միջավայրի վիճակի վատացման: Առանձին օրինակներ ընդգրկում են արդյունաբերական աղտոտումը, միջուկային և ռադիոակտիվությունը, թունավոր (վնասակար) թափոնները, ամբարտակների փլուզումները, վթարներ տրանսպորտում, արդյունաբերության և արտադրության մեջ (պայթյուն, հրդեհ, արտահոսք):

Խոցելիություն

Ֆիզիկական, սոցիալական, տնտեսական և էկոլոգիական գործոններով կամ գործընթացներով որոշվող պայմաններ, որոնք մեծացնում են բնակչության ենթակայությունը սպառնալիքների ազդեցությանը: Դրական գործոնները, որոնք օգնում են մարդկանց հաղթահարել սպառնալիքները, ներկայացված են «Կարողություններ» բաժնում:

Անտառային հրդեհներ

Բուսականության զոտում յուրաքանչյուր հրդեհ՝ անկախ բռնկման աղբյուրից, հասցված օգուտից կամ վնասից: